

بررسی دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی

الهه رحیم دوست^۱

چکیده

دیپلماسی پولی به عنوان ابزاری حیاتی برای پیگیری اهداف اقتصادی و امنیتی کشورها در دهه‌های اخیر به‌ویژه در اقتصادهای غیرغربی، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. مواردی مانند ارز دیجیتال بانک مرکزی^۲ فرصتی برای عبور از سیستم‌های سنتی مالی و کاهش وابستگی به دلار فراهم می‌کنند. استفاده هوشمندانه از ارزهای دیجیتال می‌تواند قدرت مانور کشورها در مواجهه با فشارهای ژئوپلیتیکی را افزایش دهد. این گزارش به بررسی سازوکارهای دیپلماسی پولی در کشورهای غیرغربی می‌پردازد و با تأکید بر پیوندهای آن با مسائل امنیتی، نقش آن را در ارتقای قدرت نرم و تاب‌آوری اقتصادی تحلیل می‌کند. همچنین، با تحلیل مطالعات موردی، تجربه کشورهایی مانند چین، روسیه، ایران، ترکیه و ونزوئلا را در این حوزه بررسی می‌کند و چالش‌ها و فرصت‌های فراروی این کشورها را مورد واکاوی قرار می‌دهد. در همین زمینه، پیشنهادهایی به منظور تقویت دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی شامل توسعه پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مستقل مالی، ارتقای شفافیت و ثبات اقتصادی داخلی، تشکیل بلوک‌های پولی و همکاری‌های منطقه‌ای دیپلماسی فناوری مالی (فین‌تک) و طراحی سازوکارهای پوشش ریسک و بیمه مالی ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: دیپلماسی پولی، اقتصاد غیرغربی، امنیت اقتصادی، قدرت نرم، نظام پولی بین‌الملل.

مقدمه

دیپلماسی پولی که دربرگیرنده ابزارها و سیاست‌هایی برای تعامل پولی میان کشورهاست، در اقتصادهای غیرغربی به مثابه راهبردی برای استقلال مالی، مدیریت ریسک‌های ژئوپلیتیکی و تعمیق روابط اقتصادی جنوب-جنوب^۳ تلقی می‌شود. در جهانی که دلار آمریکا سلطه دیرپایی دارد، کشورهای غیرغربی به دنبال تنوع‌بخشی به مناسبات پولی خود هستند تا هم از آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌ها بکاهند و هم از

اهرم‌های مالی برای دستیابی به اهداف امنیتی و ژئوپلیتیکی استفاده کنند (Cohen, 2008). از سوی دیگر، نبود اعتماد متقابل و نهادهای ضعیف به منظور هم‌گرایی پولی نیازمند اعتماد بین کشورهاست که اختلافات سیاسی، بی‌ثباتی اقتصادی و نهادهای ضعیف مانع تحقق آن می‌شود. در بسیاری از کشورهای غیرغربی، وابستگی به کمک‌های خارجی و فقدان شفافیت نیز چالش‌های جدی ایجاد می‌کند. مخاطرات تورم و بی‌ثباتی توسعه رمز ارزهای ملی

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران rahimdoust_82@yahoo.com

2. Central Bank Digital Currency (CBDC)

۳. همکاری جنوب-جنوب (SSC) اصطلاحی است که به‌طور تاریخی توسط سیاست‌گذاران و دانشگاهیان برای توصیف تبادل منابع، فناوری و دانش بین کشورهای در حال توسعه که با عنوان کشورهای جنوب جهانی نیز شناخته می‌شوند، استفاده می‌شود. جنوب جهانی به‌طور فزاینده‌ای سهم زیادی در توسعه جهانی دارد.

از سازمان همکاری شانگهای گرفته تا سازمان کشورهای صادرکننده نفت و از سازمان نویند بریکس گرفته تا سازمان همکاری کشورهای اسلامی و از غیرمتعهدها گرفته تا همکاری‌های پارلمانی بین کشورهای اسلامی، کشورهای آسیایی و کشورهای عضو اکو که عمدتاً کشورهای جهان سوم نامیده می‌شوند، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران در سطوح ملی، توجه خاصی به دیپلماسی چندجانبه را به نمایش می‌گذارند. در این پژوهش، تلاش می‌شود تصویری جامع از دیپلماسی پولی غیرغربی ارائه شود. در همین راستا، در بخش نخست، چهارچوب مفهومی دیپلماسی پولی معرفی می‌شود. در بخش‌های دوم و سوم به ترتیب بر ظرفیت‌ها و چالش‌های توسعه دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی و دیپلماسی پولی و امنیت اقتصادی تمرکز شده است. بخش آخر نیز به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد‌های سیاستی اختصاص دارد.

۱- چهارچوب مفهومی دیپلماسی پولی

دیپلماسی پولی به استفاده هدفمند از سیاست‌ها و ابزارهای پولی در عرصه بین‌المللی برای پیشبرد منافع اقتصادی و سیاسی کشورها اطلاق می‌شود. این مفهوم فراتر از اقدامات بانک مرکزی در حوزه سیاست پولی داخلی است و بیشتر با روابط بین‌المللی و تعاملات مالی و پولی میان کشورها سروکار دارد. سیاست پولی داخلی عمدتاً به تنظیم عرضه پول، کنترل تورم و نرخ بهره در درون مرزهای ملی می‌پردازد درحالی‌که دیپلماسی اقتصادی شامل طیفی

بدون زیرساخت قوی ممکن است به فرار سرمایه، افزایش تورم و تضعیف اعتماد عمومی منجر شود. تجربه ونزوئلا با ارز دیجیتال پترو، مثالی از شکست در این حوزه به شمار می‌رود (Oatley, 2019).

تجربه موفق سال‌های اخیر برخی از کشورهای درحال توسعه ثابت کرد هیچ‌یک از بحران‌ها و موضوعات بین‌المللی اخیر را نمی‌توان بدون همراهی و پیوست دیپلماسی چندجانبه به‌ویژه در حوزه مناسبات اقتصادی بررسی کرد و به دنبال راه‌حل جامع بود. به باور عده کمی، شاید در برخی موارد مانند حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و حقوقی، توسل به دیپلماسی چندجانبه یکی از گزینه‌های انتخاب باشد، اما به اعتقاد قریب به اتفاق اندیشمندان، در حوزه‌های تجاری و اقتصادی توسل به دیپلماسی چندجانبه اقتصادی به‌عنوان ضرورت و الزام تلقی می‌شود. احصا و شمارش موارد و موضوعاتی که در مدت اخیر در عرصه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی با دیپلماسی چندجانبه پیوند خورده و سپس حل و فصل شده‌اند، سخت و دشوار نبوده و نیست (Tooze, 2021).

در واقع، دولت‌ها و دیگر واضعان و تابعان حقوق بین‌الملل در دوران گذار کنونی روابط بین‌الملل، برای حصول منافع ملی‌شان، کنش و واکنش‌های خود را افزایش داده و مشروعیت و مقبولیت داخلی‌شان را دوجندان کرده‌اند. در این راستا، شاهد تلاش‌های گسترده و فراگیری به‌ویژه از سوی کشورهای غیرغربی جهان هستیم که نه تنها بیش از پیش جلب توجه می‌کند، بلکه شاید یکی از ویژگی‌های جدید و متمایز صحنه روابط بین‌الدول کنونی نسبت به دوره‌های گذشته باشد.

کوشید از طریق تبادلات کالایی و حساب‌های تسویه دوجانبه، از سلطه دلار عبور کند. این مدل فاقد انعطاف‌پذیری لازم بازار آزاد بود و پس از فروپاشی شوروی کنار گذاشته شد، اما تجربه‌ای تاریخی در تلاش برای نظم مالی غیرغربی شمرده می‌شود. بعد از آن هم روسیه در پاسخ به فشار کشورهای غربی پس از الحاق کریمه و تحریم‌های ۲۰۱۴، دیپلماسی پولی را به‌طور فعال در دستور کار قرار داد. از مهم‌ترین اقدامات روسیه می‌توان به راه‌اندازی سیستم مالی SPFS، افزایش ذخایر طلای بانک مرکزی و حذف تدریجی دارایی‌های دلاری در صندوق ثروت ملی اشاره کرد. همچنین، توافق با چین برای تسویه تجارت دوجانبه با یوان و روبل و گسترش استفاده از رمزارزها در تراکنش‌های منطقه‌ای نیز از جمله محورهای دیپلماسی پولی روسیه به شمار می‌روند.

- چین با راه‌اندازی ابتکار «کمربند و جاده» کوشیده است استفاده بین‌المللی از یوان را گسترش دهد. بانک مرکزی چین ده‌ها توافق تبادل ارزی با کشورهای در حال توسعه امضا کرده و استفاده از CIPS به‌عنوان جایگزینی برای سوئیفت در حال گسترش است. چین همچنین، در سال‌های اخیر استفاده آزمایشی

از روابط تجاری، سرمایه‌گذاری و کمک‌های توسعه‌ای است. دیپلماسی پولی زیرمجموعه‌ای از دیپلماسی اقتصادی است که تمرکز خاص بر تبادلات پولی و ارزی دارد. در دیپلماسی پولی ابزارهای متنوعی از جمله موارد زیر به کار گرفته می‌شود.

- توافق‌نامه‌های تبادل ارزی دوجانبه^۱ که به کشورها اجازه می‌دهد در مواقع بحران یا برای تسهیل تجارت دوجانبه، ارزهای یکدیگر را مستقیماً مبادله کنند.
- قراردادهای پولی منطقه‌ای که به‌منظور ایجاد سپر ارزی طراحی شده‌اند.
- توسعه ارزهای دیجیتال بانک مرکزی که هم امکان پرداخت‌های سریع و کم‌هزینه را فراهم می‌کنند و هم امکان دور زدن تحریم‌ها را افزایش می‌دهند.
- ایجاد نظام‌های پرداخت جایگزین مانند CIPS^۲ (چین)، SPFS^۳ (روسیه) یا اینستکس^۴ (اروپا) که می‌توانند جایگزینی برای سوئیفت باشند.
- تجاری از دیپلماسی پولی را می‌توان در کشورهای مختلف غیرغربی شامل اتحاد جماهیر شوروی، روسیه، چین، ترکیه، ایران و ونزوئلا مشاهده کرد که در ادامه به برخی از این تجارب اشاره می‌شود.
- در دوران جنگ سرد، اتحاد جماهیر شوروی با ایجاد شورای کمک‌های اقتصادی متقابل^۵

1. Currency Swap Agreements
2. Cross-border Interbank Payment System
3. Sistema Peredachi Finansovykh Soobscheniy
4. Instrument in Support of Trade Exchanges (INSTEX)
5. Comecon or CMEA

- توسعه سکوهای پرداخت منطقه‌ای مانند سامانه پیام‌رسان مالی ایرانی.
- استفاده از رمزارزها در تجارت بین‌الملل برای دور زدن تحریم‌ها.
- انعقاد قراردادهای تهارتری با عراق، روسیه و هند.
- پیشنهاد راه‌اندازی پول واحد منطقه‌ای در غرب آسیا.
- ترکیه در موازنه‌گری میان شرق و غرب به‌رغم عضویت در ناتو و روابط پیچیده با غرب، در سال‌های اخیر کوشیده است از ابزارهای دیپلماسی پولی برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی خود بهره‌برد. توافقاتی سواپ با چین، قطر و امارات، استفاده از لیر در تجارت با کشورهای آسیای میانه و توسعه فناوری‌های مالی داخلی بخشی از این روند است. بحران ارزی سال ۲۰۱۸ موجب شد دولت ترکیه در کنار سیاست‌های پولی داخلی، به دیپلماسی پولی برای جلب منابع ارزی نیز روی آورد. برخی از مهم‌ترین اقدامات ترکیه در این زمینه به شرح زیر است.
- توافقات‌های مبادله ارزی با چین، قطر و امارات.
- تلاش برای جایگزینی لیر در تجارت با کشورهای همسایه.
- استفاده از لیر در پرداخت‌های انرژی به روسیه و ایران.
- از یوان دیجیتال را در تجارت خارجی گسترش داده است (Subacchi, 2016).
- چین در سال‌های اخیر در همکاری با روسیه اقدامات مختلفی را انجام داده که برخی از آن‌ها به شرح زیر است.
- توافق مبادله ارزی به ارزش بیش از ۱۵۰ میلیارد دلار.
- بیش از ۷۰ درصد تجارت دوجانبه با ارزهای محلی.
- تسریع استفاده از CIPS و SPFS از آغاز جنگ اوکراین.
- همکاری بانک‌های مرکزی دو کشور برای تدوین استانداردهای مشترک پرداخت بین‌المللی.
- ایران به‌عنوان یکی از کشورهایی که به‌شدت تحت تحریم‌های مالی قرار داشته، دیپلماسی پولی را در قالب پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای همسایه، تلاش برای پیوستن به CIPS و توسعه رمزریال در سال‌های اخیر پیگیری کرده است. همچنین، نقش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد بسترهای مالی مستقل و تلاش برای تسویه معاملات به یورو، یوان یا لیر ترکیه، نشانه‌ای از اهمیت امنیت مالی در راهبرد دیپلماسی پولی کشور است (وزارت امور اقتصادی و دارایی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳).
- برخی از مهم‌ترین اقدامات ایران در این زمینه به شرح زیر است.

دیپلماسی اقتصادی به دنبال تبدیل منابع قدرت موجود در حوزه اقتصاد به قدرت واقعی و در نتیجه، افزایش اقتدار ملت است. نیاز اساسی در این باره مشخص شدن اصول و راهبردهای دیپلماسی پولی و اقتصادی است که بر اساس آن بتوان برنامه‌ریزی عملیاتی انجام داد و اهداف پیش‌بینی‌شده را محقق کرد.

۲- ظرفیت‌ها و چالش‌های توسعه دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی

بسیاری از اقتصادهای غیرغربی از ویژگی‌هایی مانند جمعیت بالا، منابع طبیعی غنی و موقعیت ژئوپلیتیکی ممتاز برخوردارند که آن‌ها را به بازیگرانی بالقوه در حوزه دیپلماسی پولی تبدیل می‌کند. حضور در زنجیره‌های ارزش جهانی، ارتباط با کانون‌های نوظهور اقتصادی و نیاز متقابل به تنوع‌بخشی در روابط مالی، بستری مناسب برای بومی‌سازی سازوکارهای پولی ایجاد کرده است. پس از بحران مالی سال ۲۰۰۸ و تشدید استفاده ابزاری آمریکا از نظام مالی بین‌المللی، بسیاری از کشورها به دنبال راهی از سلطه دلار و ایجاد ترتیبات پولی جایگزین بوده‌اند. این گرایش، محرک اصلی برای توسعه پیمان‌های پولی دوجانبه، استفاده از ارزهای محلی و

- اقتصاد ونزوئلا که با ابرتورم، تحریم و فروپاشی نظام مالی روبه‌رو بوده، مثالی افراطی از اتکا به دیپلماسی پولی برای بقاست. استفاده از رمزارز دولتی پترو، تلاش برای صادرات نفت در برابر یوان و لیر ترکیه و مبادله طلا با سوخت در دوران بحران، نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری خاصی در این نوع دیپلماسی است؛ گرچه نبود اعتماد بین‌المللی و نوسانات داخلی، مانعی جدی بر سر راه موفقیت کامل آن بوده است. این کشور با پیروی از اصل همکاری جنوب-جنوب، به دنبال کاهش وابستگی به ساختارهای مالی غربی است. برخی از مهم‌ترین اقدامات ونزوئلا در این زمینه به شرح زیر است.
 - استفاده از ارز دیجیتال پترو در ونزوئلا به‌رغم مشکلات اجرایی.
 - طرح ارز دیجیتال مشترک بین برزیل و آرژانتین برای تقویت تجارت منطقه‌ای.
 - نقش ALBA و SUCRE^۱ در گسترش مبادلات غیردلاری.
- افزون‌براین، مجموعه‌ای از کشورها در آمریکای لاتین، آفریقا و آسیا از طریق سازمان‌هایی مانند گروه بریکس^۲ و ایجاد بانک توسعه جدید^۳ به دنبال ایجاد نظم مالی مستقل هستند (Stuenkel, 2015).

- وابستگی به زیرساخت‌های غربی: برخی کشورها اقدام به طراحی سیستم‌های جایگزین کرده‌اند، اما همچنان بخش عمده‌ای از تبادلات مالی بین‌المللی به زیرساخت‌هایی مانند سوئیفت، مؤسسات رتبه‌بندی آمریکایی و نظام بانکی غرب متصل است. این وابستگی باعث می‌شود هرگونه قطع ارتباط یا تحریم، اختلالات عمده‌ای در اجرای دیپلماسی پولی ایجاد کند.

- کمبود اعتماد بین‌المللی به ارزهای غیرغربی: استفاده از ارزهای غیرغربی مانند روبل، یوان یا ریال ایران، هنوز در سطح جهانی با چالش‌هایی ازجمله نوسان بالا، نبود بازارهای نقدشونده و نگرانی از مداخلات دولتی مواجه است. این عوامل مانع پذیرش گسترده این ارزها به‌عنوان ابزار تسویه در تجارت بین‌الملل می‌شوند.

- موانع حقوقی و نهادینه‌سازی ضعیف: بسیاری از کشورها فاقد چهارچوب‌های حقوقی منسجم برای پشتیبانی از پیمان‌های پولی، استفاده از رمزارزها یا تبادلات مالی غیرمتمرکز هستند. نبود قوانین شفاف در حوزه فین‌تک، دارایی‌های دیجیتال و جرائم مالی، خطرپذیری دیپلماسی پولی را افزایش می‌دهد.

- اختلافات سیاسی میان کشورهای غیرغربی: اشتراک منافع در کاهش وابستگی به غرب مشهود است، اما رقابت‌های منطقه‌ای، اختلافات مرزی یا ایدئولوژیک می‌تواند مانعی جدی برای همکاری‌های مالی گسترده باشد. مثال‌هایی مانند اختلافات هند و چین در قالب بریکس یا واگرایی‌های سیاسی در

راه‌اندازی سیستم‌های پرداخت جایگزین در میان کشورهای غیرغربی شمرده می‌شود (Reslow et al, 2024). برخی از ظرفیت‌های توسعه دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی موارد زیر است.

- ظرفیت‌های فناورانه نوظهور: ظهور رمزارزها، ارزهای دیجیتال بانک مرکزی و پلتفرم‌های بلاک‌چین، ابزارهای نوینی برای تقویت استقلال پولی و کاهش نظارت غربی فراهم کرده‌اند. طرح‌هایی مانند یوان دیجیتال، رمزریال یا روبل دیجیتال، می‌توانند در آینده نه تنها ابزار پرداخت، بلکه ابزار ژئوپلیتیکی در رقابت با هژمونی مالی غرب باشند.

- بلوک‌های منطقه‌ای و هم‌گرایی‌های جنوب-جنوب: نهادهایی مانند بریکس، سازمان همکاری شانگهای، و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بستر مناسبی برای ایجاد سازوکارهای هماهنگ پولی و مالی فراهم کرده‌اند. ایجاد ارزهای منطقه‌ای، استفاده از ارزهای ملی در تجارت بین اعضا و تشکیل صندوق‌های مشترک مالی از ظرفیت‌های بالقوه این نهادها در راستای توسعه دیپلماسی پولی است.

- سرمایه‌گذاری در استقلال زیرساختی: یکی دیگر از ظرفیت‌های کلیدی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مالی مستقل مانند شبکه‌های پیام‌رسان بانکی، نظام‌های کلرینگ و پلتفرم‌های تسویه داخلی است. تجربه کشورهای موفق نشان می‌دهد که ایجاد این زیرساخت‌ها نیازمند اراده سیاسی، هماهنگی نهادهای حاکمیتی و مشارکت بخش خصوصی است. از سویی در مسیر دیپلماسی پولی چالش‌هایی ازجمله موارد زیر وجود دارد.

سازمان همکاری شانگهای، از مصادیق این چالش‌ها هستند.

- ضعف در نوآوری و توسعه فناوری‌های مالی:
بخش زیادی از نوآوری‌های فین‌تک و زیرساخت‌های پیشرفته مالی هنوز در غرب متمرکز است. کشورهایی که در این زمینه‌ها سرمایه‌گذاری کافی نکرده‌اند، برای توسعه ابزارهای مستقل پولی دچار عقب‌ماندگی و وابستگی فناوری می‌شوند. این ضعف به‌ویژه در زمینه امنیت سایبری، کلرینگ‌های بلاک‌چینی و شبکه‌های پرداخت فوری نمود دارد.

- فشارها و مداخلات ژئوپلیتیکی: قدرت‌های غربی به‌ویژه آمریکا از ابزارهایی مانند تحریم ثانویه، فشار بر بانک‌های بین‌المللی و تهدید به قطع دسترسی به بازارهای مالی برای تضعیف دیپلماسی پولی کشورهایی مانند ایران، روسیه یا چین بهره می‌گیرند. این فشارها نه‌تنها روند همکاری را کند می‌کند، بلکه ریسک‌پذیری شرکای اقتصادی را نیز کاهش می‌دهد.

باره مشخص شدن اصول و راهبردهای دیپلماسی پولی و اقتصادی است که بر اساس آن بتوان برنامه‌ریزی عملیاتی انجام داد و اهداف پیش‌بینی‌شده را محقق کرد. با وجود تأکیدات بسیار بر ضرورت هم‌افزایی میان حوزه اقتصاد و دیپلماسی در سالیان اخیر، تاکنون سند یا نقشه‌ای که این هم‌افزایی را تبیین کند، تهیه نشده است. متغیر تحریم در سال‌های اخیر سبب شده است تا همگونی و همسویی تعاملات خارجی اقتصادی ایران با تعاملات سیاست خارجی‌اش بیش‌ازپیش مطرح شود. در ادامه، به برخی از مهم‌ترین جنبه‌های امنیتی دیپلماسی پولی و اقتصادی اشاره می‌شود.

- افزایش امنیت مالی در برابر تحریم‌ها: استفاده از ابزاری از دلار و سیستم سوئیفت توسط آمریکا، بسیاری از کشورها را بر آن داشته است تا به دنبال استقلال مالی باشند. ایران، روسیه و ونزوئلا مثال‌هایی از کشورهایی هستند که در برابر محدودیت‌های دسترسی به دلار، به توسعه ارزهای جایگزین، رمزارزها و همکاری‌های تهاثری روی آورده‌اند.

- تنوع بخشی به دارایی‌های خارجی و ذخایر ارزی: کشورهایی مانند چین و روسیه سیاست‌هایی را برای کاهش وابستگی به دلار در ذخایر خود اتخاذ کرده‌اند. چین بخشی از ذخایر دلاری خود را به طلا و یورو تبدیل کرده و روسیه نیز اوراق قرضه آمریکایی را از سبد ذخایر ارزی خود حذف کرده است. این سیاست‌ها در چهارچوب امنیت اقتصادی تبیین می‌شوند.

۳- دیپلماسی پولی و امنیت اقتصادی

یکی از سیاست‌های کارآمد و راهبردی برای کسب امتیاز در صحنه رقابت اقتصاد جهانی برای پیشرفت اقتصادی، از تلاقی دو حوزه اقتصاد و سیاست خارجی با عنوان دیپلماسی پولی و اقتصادی حاصل می‌شود. دیپلماسی اقتصادی به دنبال تبدیل منابع قدرت موجود در حوزه اقتصاد به قدرت واقعی و در نتیجه، افزایش اقتدار ملت است. نیاز اساسی در این

زیادی به افزایش ثبات اقتصادی در کشورها می‌کند.

- فرصت خلق منابع جدید بدون هزینه استقراض: یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دیپلماسی پولی برای ایجاد ارز یا رمزارز مشترک، فرصت خلق منابع جدید بدون هزینه استقراض است. در واقع، تولید ارز بین‌المللی مورد پذیرش به معنای خلق معدن طلاست.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

در عصر گذار از نظام تک‌قطبی به نظام چندقطبی، دیپلماسی پولی به‌عنوان ابزاری راهبردی برای افزایش استقلال اقتصادی و تثبیت جایگاه ژئوپلیتیکی کشورها در حال ظهور است. اقتصادهای غیرغربی که با چالش‌هایی مانند تحریم، وابستگی ارزی یا سلطه نظام مالی غربی مواجه‌اند، از این ابزار برای کاهش آسیب‌پذیری، افزایش قدرت چانه‌زنی و گسترش حوزه نفوذ خود بهره می‌گیرند.

دیپلماسی پولی در اقتصادهای غیرغربی نه تنها به‌مثابه ابزاری اقتصادی، بلکه به‌عنوان اهرمی امنیتی و ژئوپلیتیکی عمل می‌کند. کشورهایی مانند چین، روسیه، ایران و اعضای بریکس از طریق راهبردهای نوین پولی در پی بازتعریف نظم مالی جهانی و افزایش استقلال خود از ساختارهای مالی غرب‌محور هستند. با این حال، موفقیت بلندمدت این راهبردها به سطح همکاری منطقه‌ای، اعتماد متقابل و توان نهادسازی این کشورها وابسته است. همچنین، با توجه به روند دیجیتالی شدن پول،

- گسترش زیرساخت‌های پرداخت مستقل: CIPS در چین، SPFS در روسیه و راه‌اندازی سکه دیجیتال یوان از سوی بانک مرکزی چین، همگی با هدف دور زدن تحریم‌ها، تسهیل تجارت دوجانبه و افزایش تاب‌آوری مالی طراحی شده‌اند. هند، ایران و برزیل نیز در حال توسعه یا پیاده‌سازی زیرساخت‌های مشابه هستند.

- گسترش خطوط اعتباری و کمک‌های مالی هدفمند: چین با اعطای خطوط اعتباری به کشورهای در حال توسعه، آنان را به استفاده از یوان ترغیب می‌کند. بانک توسعه چین و بانک توسعه آسیایی نقش مهمی در این راستا ایفا می‌کنند. مشابه آن، هند و ایران نیز از سازوکارهای تهاتری استفاده کرده‌اند تا ضمن گسترش روابط اقتصادی، اثرگذاری ژئوپلیتیکی خود را نیز افزایش دهند و از اثرگذاری تحریم‌ها بکاهند.

- پذیرش ارزهای غیرغربی در تجارت دوجانبه: روسیه و چین اکنون عمده تجارت دوجانبه خود را با روبل و یوان انجام می‌دهند. ایران و ترکیه نیز در حال حرکت به سمت استفاده از ارزهای محلی هستند. چنین اقداماتی ضمن تقویت ثبات مالی و افزایش امنیت اقتصادی، نقش ژئوپلیتیکی این کشورها را نیز افزایش می‌دهد.

- گسترش پول‌های منطقه‌ای: آفریقا با ایجاد اکو^۱ (ارز واحد منطقه‌ای) و شورای همکاری خلیج فارس با طرح دینار خلیجی، مثال‌هایی از تلاش برای هم‌گرایی پولی منطقه‌ای هستند که کمک

تجربیات موفق چین با کشورهای آسیایی و تجربه پیمان پولی ایران-روسیه ازجمله مثال‌های قابل اتکا در این حوزه است.

- سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مستقل مالی: ایجاد و گسترش سیستم‌های پرداخت جایگزین مانند سیستم CIPS چین، کارت‌های بانکی منطقه‌ای، سامانه‌های تسویه غیرمتمرکز و شبکه‌های مبتنی بر بلاک چین می‌تواند وابستگی به سوئیفت و سیستم‌های مالی غربی را کاهش دهد. همچنین، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در حوزه رمزارزها باید در دستور کار قرار گیرد.

- ارتقای شفافیت و ثبات اقتصادی داخلی: برای افزایش اعتماد بین‌المللی به ارزهای غیرغربی، کشورها باید در داخل سیاست‌های تثبیت مالی و پولی اتخاذ کنند، از مداخلات ارزی پرهیز و آمارهای اقتصادی شفاف و قابل راستی‌آزمایی منتشر کنند. این اقدامات باعث افزایش پذیرش ارز ملی در تعاملات خارجی خواهد شد.

- تشکیل بلوک‌های پولی و همکاری‌های منطقه‌ای: تشکیل اتحادیه‌های پولی منطقه‌ای با پشتوانه ارزی مشترک، صندوق‌های تسویه منطقه‌ای و هماهنگی سیاست‌های پولی میان کشورهای همسو می‌تواند گامی مؤثر در مسیر استقلال مالی باشد. سازمان‌هایی مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیا، بریکس و آسه‌آن ظرفیت‌های بالقوه‌ای برای تحقق این اهداف دارند.

- دیپلماسی فناوری مالی (فین‌تک): اقتصادهای غیرغربی باید تمرکز بیشتری بر توسعه فناوری‌های

کشورهایی که بتوانند زیرساخت‌های فناورانه و مقرراتی مناسبی را توسعه دهند، در آینده نظام پولی جهانی نقش مؤثرتری ایفا خواهند کرد.

بااین‌حال، تحقق دیپلماسی پولی مؤثر مستلزم اقدامات هماهنگ در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی است. در سطح داخلی، کشورها باید با ثبات کردن اقتصاد، اصلاح نهادهای مالی و توسعه زیرساخت‌های پرداخت، زمینه پذیرش ارز ملی را فراهم سازند. در سطح منطقه‌ای، تقویت هم‌گرایی پولی، ایجاد نظام‌های تسویه منطقه‌ای و تشکیل بلوک‌های پولی، پیش‌شرط عبور از وابستگی به دلار است. در سطح بین‌المللی نیز لازم است دیپلماسی فعال همراه با دیپلماسی فنی و فناوری برای تقویت جایگاه ارزهای جایگزین و افزایش تعاملات فرامرزی دنبال شود. درنهایت، دیپلماسی پولی تنها زمانی می‌تواند به موفقیت پایدار برسد که با دیگر اشکال دیپلماسی اقتصادی، امنیتی و فناورانه تلفیق و در چهارچوب راهبرد کلان ملی دنبال شود. بدین ترتیب، دیپلماسی پولی می‌تواند نه تنها ابزار کاهش آسیب‌پذیری، بلکه بستری برای خلق فرصت‌های نوین در نظام پولی جهانی آینده باشد. ازاین‌رو پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود.

- توسعه پیمان‌های پولی دوجانبه و چندجانبه: یکی از مهم‌ترین ابزارها برای تقویت دیپلماسی پولی، گسترش پیمان‌های پولی میان کشورهای غیرغربی است. این پیمان‌ها می‌توانند مبادلات تجاری به ارزهای محلی را تسهیل کنند و نقش دلار را در مناسبات منطقه‌ای کاهش دهند.

- Subacchi, P. (2016). *The People's Money: How China Is Building a Global Currency*. Columbia University Press.
- Tooze, A. (2021). *Shutdown: How Covid Shook the World's Economy*. Viking.
- مالی و نوآوری در ابزارهای پرداخت داشته باشند. این حوزه نه تنها ابزار استقلال مالی است، بلکه می تواند به عاملی برای صدور فناوری و قدرت نرم دیجیتال نیز بدل شود. همکاری های فناورانه در حوزه فین تک میان کشورهای جنوب جهانی باید ارتقا یابد.

- طراحی سازوکارهای پوشش ریسک و بیمه مالی: برای مقابله با ریسک های ناشی از تحریم ها، نوسانات ارزی و مخاطرات سرمایه گذاری، طراحی ابزارهای پوشش ریسک، صندوق های ضمانت و نهادهای بیمه گر چندملیتی ضروری است. این سازوکارها به افزایش اعتماد میان طرف های مبادله و تقویت دیپلماسی پولی کمک می کنند.

منابع

- وزارت امور اقتصادی و دارایی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳). گزارش تحولات اقتصادی منطقه ای.
- Cohen, B. J. (2008). *International Political Economy: An Intellectual History*. Princeton University Press.
- Oatley, T. (2019). *International Political Economy*. Routledge.
- Reslow, A., Soderberg, G., & Tsuda, N. (2024). *Cross-Border Payments with Retail Central Bank Digital Currencies*. International Monetary Fund.
- Stuenkel, O. (2015). *The BRICS and the Future of Global Order*. Lexington Books.

